

ПОВІДОМЛЕННЯ ДО 90-РІЧЧЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

УДК 372.48 : 378

Н.М. Біла

Львівський державний аграрний університет

М.С. ГРУШЕВСЬКИЙ ПРО УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ У ГАЛИЧИНІ

© Біла Н.М., 2008

Висвітлюються погляди М. Грушевського на такий аспект національно-визвольних змагань українців Галичини в кінці XIX – початку XX ст., як боротьба за створення і розвиток середньої і вищої національної школи.

In this article author try to consider views of Mykhaylo Grushevskiy on such nationally liberation themes of ukrainian people of Galychyna at the end of XIX – beginning XX century like struggle for creation and development of the middle and high school.

Особливе місце серед визначних історичних фігур українського відродження кінця XIX – початку XX ст. належить М. Грушевському. Він увійшов у світову історію як талановитий громадсько-політичний діяч, непересічний організатор, обдарована особистість. Важливою є “галицька доба” (1894–1914 рр.) життєдіяльності вченого, яка являє собою окремий цілісний і самобутній період життя та діяльності історика й позначена найвищим піднесенням його громадсько-політичної активності.

Серед праць, присвячених саме цьому періоду діяльності М. Грушевського, на наш погляд, заслуговують на увагу дослідження Л. Винара [1, 2, 3], О. Оглобина [15, 16], В. Грабовецького [4], В. Кухар [13, 14]. В їх працях знайшли відображення погляди М. Грушевського на національно-визвольну боротьбу українців Галичини, але такий важливий аспект, як змагання за розвиток середньої та вищої освіти українців, не знайшли достатнього висвітлення.

Піднесення рівня національної школи розглядалося українською громадськістю Галичини як важливий чинник формування національної свідомості українців. Цьому питанню М. Грушевський присвятив багато праць.

Мета роботи – спираючись на публіцистичну спадщину М. Грушевського, з’ясувати його ставлення до створення та розвитку національної освіти у Галичині.

Окрім економічного безправ’я та злиднів, українці Галичини у кінці XIX – початку XX ст. були обмежені в політичних та національних правах. Австрійська Конституція 1867 р. своєю 14 статтею гарантувала повну рівноправність у державних та судових установах, школах, у розвитку економіки та культури народів Австро-Угорської монархії. Значною мірою ці положення носили декларативний характер, принаймні для українців Галичини, які фактично були віддані австрійським урядом на відкуп польській шляхті, що мала значний вплив у Відні.

Корінна українська більшість Східної Галичини, що перевищувала чисельність поляків у чотири рази, мала середніх шкіл з рідною мовою викладання у шість разів менше, ніж поляки. Одна польська школа припадала тут на 30 тис. польського населення, і одна українська – на 820 тис. українців [5, с. 513].

Майже недоступними українцям були і вищі навчальні заклади. З метою посилення союзу з польськими правлячими колами австрійський уряд передав у їх руки Львівський університет, в якому ще з 1879 р. була запроваджена польська мова навчання. Отже, обидва університети в Галичині – Краківський і Львівський – були польськими.

Проблемою розвитку освіти українців у Галичині зацікавився М. Грушевський, який прибув до Львова у 1894 р. Він очолив Крайовий шкільний союз – спеціальний комітет, який займався координацією фінансування чинних та заснуванням нових приватних гімназій [12, с. 14–15]. М. Грушевський зібрав великий матеріал про стан освіти в Галичині на межі століть і написав багато робіт, що розглядали проблеми становлення середньої і вищої школи українців Галичини. Серед них, зокрема, “Із польсько-українських стосунків Галичини”, “Що ж далі? (В справі руських гімназій)”, “В справі руських шкіл і руського театру”, “Польсько-українські мотиви”, “Справа українських катедр і наші наукові потреби”, “Що зробити з ”Академічним фондом?””, “Українсько-руські наукові курси”.

У своїй роботі “Із польсько-українських стосунків Галичини”, яка вийшла у світ у 1907 р. в С.-Петербурзі, М. Грушевський довів, що причиною жалюгідного стану освіти українців Галичини є саме польське панування на цих землях. Він наголошував, що “Теоретичне визнання рівноправності народностей без жодних повноважних заходів до забезпечення необмеженого культурно-національного розвитку й самовизначення для політично й економічно обділених народностей, до захисту їх від претензій народностей, що зайняли привілейоване становище, лише загострило національну боротьбу й загальмувало економічний і культурний розвиток краю” [5, с. 488]. Тому на адресу поляків і польської шляхти зокрема спрямовували українці ті претензії, які вони вважали за правомірне висловити урядові й державі [5, с. 489]. Серед вимог українців М. Грушевський відмітив вимогу поділу етнографічних територій – відмежування Східної (української) від Західної (польської) Галичини, встановлення національно-територіальної автономії. М. Грушевський звернув увагу на необхідність націоналізації школи в інтересах культурного розвитку українського населення Галичини. М. Грушевський наголошував на необхідності створення українських шкіл усіх типів, починаючи від початкових і закінчуючи вищими, де українці будуть мати можливість навчатись рідною мовою. Але відкриття гімназії чи реального училища з викладанням українською мовою могло здійснитися не інакше, як за особливою постановою Галицького сейму, якій мав ще передувати сприятливий відгук місцевої повітової ради. При тому, що в інших провінціях Австрії таких обмежень не було, М. Грушевський зазначав, що “Галицький сейм, у якому виборча система забезпечує переважну більшість представникам польської народності, став владним охоронцем панування польської мови в середній школі [5, с. 508]. Він міг накласти “veto” на будь-яку спробу уряду зробити щось для українців в цій сфері”. М. Грушевський зазначав, що поляки давали свою згоду на запровадження нових русинських навчальних закладів лише в крайніх випадках, тобто тоді, коли вже ніяк не можна було її не дати. Польська адміністрація й уряд дотримувалися того принципу, що українські навчальні заклади можна засновувати лише в містах, де вже є такі самі польські навчальні заклади. М. Грушевський вважав цей принцип “абсолютно нераціональним” з педагогічної точки зору, оскільки створював конкуруючі школи в одній і тій самій місцевості, замість того, аби засновувати їх у місцевостях, взагалі позбавлених середньої школи.

Українські середні школи польський сейм дозволяв утворювати лише у вигляді паралельних класів при польських школах. У такій формі, зокрема, була відкрита перша з дозволених сеймом українських гімназій у Перемишлі. Боротьба за неї тривала чотири роки (1884–1887). Міністерство визнавало справедливість вимоги утворення національної гімназії, оскільки кількість учнів-українців сягала 200, а за австрійськими шкільними правилами двісті учнів була кількістю, достатньою для окремої гімназії.

Відкриті спочатку також у вигляді паралельних класів при польських гімназіях Коломийська та Тернопільська гімназії успішно функціонували і на початку 1903/1904 навчального року Коломийська гімназія нараховувала 485, а Тернопільська – 497 учнів [5, с. 510].

М. Грушевський зазначав, що українці були надто поспішними у своїх культурницьких вимогах і ледве отримали від поляків “великодушний дар” у вигляді гімназії у Тернополі, як вони почали клопотатися про нові гімназії. На порядок денний став Станіславів, який на рубежі століть був третім (після Львова й Перемишля) адміністративним центром Східної Галичини. Шість років довелося домагатися її українцям. Ця гімназія, як пише М. Грушевський, була своєюрідною

винагородою українцям за поступливість їх депутатів у сеймі під час розгляду законопроекту про рентові господарства, в якому йшлося про наділення сільськими ділянками на пільгових умовах польських селян для заохочення в такий спосіб польських колоністів в Східну Галичину з метою її колонізації.

М. Грушевський наголошував, що шанси українського населення, яке змушене посилати більшість своїх дітей у польські гімназії й реальні училища, і шанси населення польського, яке віддавало своїх дітей у гімназії майже винятково польські, були зовсім не рівні. Перед запровадженням польської мови в середні школи кількість учнів-українців у Східній Галичині перевищувала кількість поляків. Після кількох енергійних “чисток” українці опинилися в меншості: за польським звітом (1902–1903 рр.) у Самборі було 313 поляків і 166 українців, у Дрогобичі 177 поляків і 125 українців [5, с. 514]. М. Грушевський вважав, що для повернення цих стосунків до нормальних, з врахуванням пропорції населення, потрібно було не лише запроваджувати українські школи, гімназії й реальні училища, а й створити окреме управління для українських шкіл. Ця реальна вимога посідала одне з чільних місць у національній програмі галицьких українців. Але усі їхні “нагадування” про необхідність поділу шкільної ради залишалися марними, розбиваючись о протидію польської сторони.

В українських колах викликав обурення той факт, що в руках польської адміністрації польські школи були ареною національної боротьби і що в польських гімназіях і реальних училищах до учнів-українців ставилися значно суворіше, ніж до поляків. Як зазначав М. Грушевський, ці умови пояснювали порівняльну нечисельність українців у польських школах.

М. Грушевський був прихильником створення приватних українських гімназій, оскільки сподіватися в цій справі на державу було марно. Він писав, що “...з театром можемо й почекати, але розв’язати справу руської середньої школи – з сим годі зволікати, і для неї варто сягнути до глибини не тільки душі, а й кишені” [6, с. 261]. Важливі питання щодо відкриття українських семінарій для підготовки учителів для українських сільських шкіл підняв М. Грушевський у статті “В справі руських шкіл і руського театру” [7, с. 267].

На думку М. Грушевського, в останнє десятиліття XIX ст. та на початку XX ст. особливої “популярності” набуло університетське питання як показник польсько-українських стосунків у Галичині. Якщо у 90-ті рр. XIX ст. боротьба точилася навколо заснування у Львівському університеті кафедри української історії, то, починаючи з сецесії української академічної молоді університету (600 чол.) восени 1901 р. створення самостійного національного університету стало одним з головних питань не тільки кінця 1901 р., але й наступних років. Обурення української громадськості викликав той факт, що поляки, забезпечивши собі панування в Галичині й досягнувши того, що польську мову запровадили в середніх навчальних закладах Східної (української) Галичини, систематично тиснули на австрійський уряд, домагаючись панування польської мови й у Львівському університеті. Як зазначає М. Грушевський у статтях “Польсько-українські мотиви” та “Справа українських кафедр і наші наукові потреби”, польська студентська молодь була проти відкриття паралельних українських кафедр і “визнання однакових прав українській мові з польською” [8, с. 341]. Вони вважали, що українські студенти повинні домагатися створення свого національного університету.

Своєрідний протест українського студентства, яке перейшло з Львівського університету в інші – Віденський, Празький, Краківський, – знайшов підтримку в українських колах. Питання обговорювалося на різних рівнях, навіть на сільських вічах. Було зібрано значну для українського населення Галичини суму (близько 60 000 крон) для студентів-сецесіоністів, які продовжили освіту в інших університетах [5, с. 502]. До речі, чимало жертвували при цьому й селяни. У статті “Що зробити з “Академічним фондом?”” М. Грушевський був занепокоєний використанням цих коштів не за призначенням. Він зазначав, що “...грошима, зложеними на сю ціль (боротьба за український університет – Н.Б.), належить скріпити академічну молодіж, улегшити її чисельний зріст і наукові студії” [10, с. 241]. Але на постійні подання українських депутатів, запити про необхідність створення українського університету звучали відмови. Польська сторона висловлювала міркування й аргументи як проти збільшення українських кафедр в існуючому університеті, так і проти

запровадження окремого українського університету. Одним із аргументів польської сторони було твердження, що для утворення самостійного університету немає достатньої кількості студентів-українців. М. Грушевський доводив, що кількість українців-студентів цілком достатня для того, щоб сформувати окремий університет з трьох факультетів (богословського, юридичного, філософського). Крім того, існувало багато гімназій, де усі предмети викладались українською мовою. Вже ця обставина робила бажаним існування українського філософського факультету, де майбутні викладачі середніх навчальних закладів могли б слухати курси тією мовою, на якій їм доведеться викладати [5, с. 505]. У статті “Українсько-руські наукові курси” М. Грушевський зазначав: “Не диво, що змагання до націоналізації вищої освіти виступає і в українським відродженні, скоро лише виходить воно за границі чисто етнографічних інтересів і підноситься до свідомості національних потреб” [9, с. 248]. Оскільки владні структури відклали вирішення питання щодо відкриття українського університету Наукове товариство ім. Т. Шевченка організувало наукові курси, метою яких було “...дати поле новим науковим силам для приготування для академічної діяльності” [9, с. 248]. М. Грушевський вважав, що ця справа “...має чималу вагу для поступу справи вищої української освіти й наукового розвою” [9, с. 248]. Результатом масового вічевого руху у 1912 р., діяльності українців-депутатів Галицького сейму та австрійського парламенту Державної Ради, громадськості загалом було те, що тодішній міністр освіти Гуссарек пообіцяв відкрити протягом шести років український університет.

Отже, М. Грушевський зібрав значний матеріал про стан середньої і вищої освіти українців в Галичині на межі століть. Він науково обґрунтував, що українська середня і вища школи є пекучою необхідністю, оскільки піднесення освітнього рівня народу було нагальною потребою подальшого культурного і політичного прогресу, кроком до виборення своєї національної незалежності.

1. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка у Львові (1892–1930). – Мюнхен, 1970. 2. Винар Л. Михайло Грушевський у боротьбі за український університет у Львові. – Мюнхен, 1968. 3. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка у Львові (1892–1930). – Мюнхен, 1970. 4. Грабовецький В. Михайло Грушевський – видатний історик України, громадсько-політичний і державний діяч. – Івано-Франківськ, 1991. 5. Грушевський М. Із польсько-українських стосунків Галичини (Кілька ілюстрацій до питання: автономія обласна чи національно-територіальна) / Грушевський М.С. Твори: У 50 т. Т.7: Серія “Історичні студії та розвідки (1900–1906). – Львів: Світ, 2005. 6. Грушевський М. Що ж далі? (В справі руських гімназій); Там само. 7. Грушевський М. В справі руських шкіл і руського театру. Там само. 8. Грушевський М. Польсько-українські мотиви; Там само. 9. Грушевський М. Українсько-руські наукові курси. Там само. 10. Грушевський М. Що зробити з “Академічним фондом”? Там само. 11. Кугутяк М. Галичина: Сторінки історії: Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. 12. Куриляк І.С. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.). – Львів, 1997. 13. Кухар В.М. Грушевський і Українська національно-демократична партія // Студії політологічного центру Генеза, 1997. 14. Кухар В.М. Громадсько-політична діяльність М. Грушевського (1894–1914): Автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. Львівський держ. ун-т імені Івана Франка. – Львів, 1996. 15. Оглоблин О. Михайло Грушевський і українське національне відродження // Український історик. – 1964. – №2–3. 16. Оглоблин О. Михайло Сергійович Грушевський // Український історик. – 1966. – №1–2. 17. Осечинський В. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. – Львів: Кн.-журн. вид-во, 1954.